
МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Mazaraki A., Melnyk T. Spivrobitnyctvo Ukraïny z JeS u sferi zapobigannja j protydii korupcii'. *Zovnishnja torhivlja: ekonomika, finansy, pravo*. 2023. № 2. S. 4-33. Serija. Jurydychni nauky. [https://doi.org/10.31617/3.2023\(127\)01](https://doi.org/10.31617/3.2023(127)01)

УДК 341.231.12(477)+061.1ЄС:343.85

МАЗАРАКІ Анатолій,
д. е. н., професор, ректор
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0001-5283-8444
rector@knute.edu.ua

МЕЛЬНИК Тетяна,
д. е. н., професор,
завідувач кафедри міжнародного
менеджменту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна
ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knute.edu.ua

DOI: 10.31617/3.2023(127)01

MAZARAKI Anatolii,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Rector of State University of Trade and
Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0001-5283-8444
rector@knute.edu.ua

MELNYK Tetiana,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Head of the Department of International
Management
State University of Trade and Economics
19, Kyoto Str., Kyiv, 02156, Ukraine
ORCID: 0000-0002-3839-6018
t.melnyk@knute.edu.ua

СПІВРОБІТНИЦТВО УКРАЇНИ З ЄС У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ Й ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ

Вступ. У контексті здобуття перемоги у війні з росією та подальшому економічному відновленні й розбудові України надважливим постає питання подолання корупції в країні.

Проблема. Як показує практика війни, корупція має свій негативний вплив на стан обороноздатності держави, оскільки передусім перешкоджає ефективному й раціональному використанню наявних фінансових ресурсів для забезпечення українських військових.

Мета статті – характеристика співробітництва України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції, зокрема напрямів підтримки ЄС антикорупційної діяльності, спільних програм боротьби з корупцією та стану імплементації європейського досвіду антикорупційної політики в Україні.

UKRAINE'S COOPERATION WITH THE EU IN THE FIELD OF PREVENTING AND COUNTERING CORRUPTION

Introduction. In the context of victory in the war with russia and the subsequent economic recovery and development of Ukraine, the issue of overcoming corruption in the country becomes extremely important.

Problem. As the practice of war shows, corruption has a negative impact on the condition of the state's defense capabilities, as it primarily prevents the effective and rational use of available financial resources to support the Ukrainian military.

The aim of the article is to describe Ukraine's cooperation with the EU in the field of preventing and countering corruption, in particular the directions of EU support for anti-corruption activities, joint anti-corruption programs and the state of implementation of the European experience of anti-corruption policy in Ukraine.

Стаття підготовлена у проєкті за напрямом Ж. Моне в рамках програми ЄС Єразмус + 101047968 — EU AntiCor — ERASMUS-JMO-2021-HEI-TCH-RSCH з відповідним фінансуванням.

Внесок авторів є рівнозначним.

Copyright © 2023, Автор(и). Це стаття відкритого доступу, яка розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution License 4.0 (CC-BY) Міжнародна ліцензія, (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>)

Методи. Застосовано методи: структурно-логічного та системно-функціонального аналізу; абстрагування та узагальнення; аналогії та порівняння; рекомендаційний.

Результати. Проаналізовано напрями підтримки ЄС у сфері протидії корупції, розробку та реалізацію спільних програм у цій сфері. Систематизовано програми та проекти ЄС у сфері антикорупційної діяльності з аналізом їхньої результативності. Досліджено стан імплементації положень, принципів і стандартів міжнародного законодавства у сфері протидії корупції в Україні.

Висновки. Дослідження імплементації європейського досвіду антикорупційної політики в Україні сприятиме досягненню суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції у процесі післявоєнного відновлення та відбудови України. У результаті аналізу співробітництва та досвіду європейських країн запропоновано заходи, реалізація яких призведе до ефективнішої боротьби з корупцією та прискорить подальший рух України у напрямі членства в Європейському Союзі, Північноатлантичному Альянсі (НАТО) та Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Ключові слова: корупція, антикорупційне законодавство, програми підтримки ЄС, європейська антикорупційна політика.

Methods. Methods of structural-logical and system-functional analysis; methods of abstraction and generalization; analogies and comparisons; recommendatory method are applied.

Results. The areas of EU support in the field of anti-corruption, the development and implementation of joint programs in this field have been analyzed. EU programs and projects in the field of anti-corruption activities are systematized with an analysis of their effectiveness. The state of implementation of provisions, principles and standards of international legislation in the field of anti-corruption in Ukraine has been studied.

Conclusions. The study of the implementation of the European experience of anti-corruption policy in Ukraine will contribute to the achievement of significant progress in the prevention and counteraction of corruption in the process of post-war recovery and reconstruction of Ukraine. As a result of the analysis of the cooperation and experience of European countries, measures are proposed, the implementation of which will lead to a more effective fight against corruption and accelerate the further movement of Ukraine in the direction of membership in the European Union, the North Atlantic Alliance (NATO) and the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD).

Keywords: corruption, anti-corruption legislation, EU support programs, European anti-corruption policy.

JEL Classification: F42, H77, K33.

Конфлікт інтересів: Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

Вступ. У контексті здобуття перемоги у війні з росією та подальшому економічному відновленні й розбудові України надважливим постає питання подолання корупції в країні. Як показує практика війни, корупція має свій негативний вплив і на стан обороноздатності держави, оскільки перешкоджає ефективному й раціональному використанню наявних фінансових ресурсів передусім для забезпечення українських військових.

Також це питання набуває актуальності під час післявоєнного відновлення України, оскільки й надалі корупція значним чином впливатиме на судочинство, функціонування правоохоронних інституцій, державне регулювання, управління державними компаніями, розпорядження державним майном тощо. За даними *Transparency International*, рівень сприйняття корупції в Україні (*Corruption Perceptions Index – CPI*) залишається досить високим: у 2021 р. країна зайняла 122-е місце серед 178 країн, поряд з африканськими країнами [1]. Ігнорування цієї проблеми навіть в умовах війни може серйозно підірвати перспективи економічного зростання шляхом створення,

серед іншого, перешкод для надходжень конче необхідних на цьому етапі відродження української економіки інвестицій. Зниження рівня корупції є вкрай важливим для прискорення процесу економічного зближення з іншими європейськими країнами.

Важливим аргументом на користь актуалізації боротьби з корупцією в Україні є набуття у 2022 р. статусу країни-кандидата до Європейського Союзу, що означає майбутню імплементацію європейського антикорупційного законодавства в національний нормативний простір. На початку 2023 р. експерти з ЄС закликали уряд України до термінового затвердження Державної антикорупційної програми, розробленої за їхньої підтримки. Також представниками Європейської комісії (ЕК) висунуто 7 рекомендацій, завдяки яким оцінюватиметься прогрес України щодо членства в ЄС, та заявлена готовність розглянути прогрес з виконання цих рекомендацій вже навесні цього року [2].

Крім цього, надання коштів Україні в рамках інструменту *MFA+* (макрофінансова допомога) у розмірі 1.5 млрд євро на місяць [3] залежатимуть від прогресу країни у виконанні узгоджених умов і дотриманні вимог щодо звітності. Адже ЄС потребує гарантій того, що Україна правильно використовує 18 млрд євро у 2023 р., оскільки традиційно приділяє увагу верховенству права та боротьбі з корупцією. Ці показники дійсно є в переліку умов для отримання фінансування.

Проблема. Україна постійно підтримує активний діалог з ЄС щодо порядку денного інтеграції, тож визначення напрямів його підтримки у сфері протидії корупції, вироблення спільних програм у цій сфері, а також імплементація європейського досвіду антикорупційної політики в Україні сприятиме досягненню суттєвого прогресу в запобіганні та протидії корупції у процесі післявоєнного відновлення та відбудови України. Це створить надійні основи для подальшого руху України до членства в Європейському Союзі, Північноатлантичному Альянсі (НАТО), Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР).

Аналіз досліджень і публікацій. Проблематика підтримки Європейського Союзу широко представлена у дослідженнях закордонних учених. Так, К. Данлоп зі співавторами підіймають питання щодо проведення консультацій на рівні ЄС, спрямованих на залучення зацікавлених сторін до розробки первинного та вторинного законодавства у сфері протидії корупції [4]. Залучення зацікавлених сторін є ключовим компонентом програми регуляторної реформи (яку часто називають «кращим регулюванням»), яку підтримують міжнародні організації (МО), зокрема ОЕСР [5; 6], Світовий банк (СБ) [7], Міжнародний валютний фонд (МВФ) [8], Організація Об'єднаних націй (ООН) [9; 10], ЄС [11]. Ці організації розробили шаблони консультацій, щоб сприяти залученню зацікавлених сторін разом з іншими інструментами участі, доступу та інформації.

Методичні засади оцінки централізованого регуляторного впливу ЄС на поширення корупції серед європейських країн розкрито у працях К. Радаелі [12–15]. С. Вольф у своїх дослідженнях зазначає, що існує специфічна східноєвропейська модель антикорупційної діяльності, яка передбачає потребу в нових стратегіях [16]. Широко представлено в сучасній закордонній літературі централізований досвід підтримки ЄС [17; 18] та взаємодії з європейськими державами у сфері боротьби з корупцією. Зокрема у праці М. Вілорії розглянуто питання соціально-політичних наслідків адміністративної корупції та досліджено сприйняття корупції суспільством в Іспанії [19]. М. Салваті описує зміни у протидії корупції в Італії за підтримки ЄС [20]. Досвід Мальти щодо взаємодії з ЄС у сфері протидії корупції наведено у праці В. Веєнендала [21], у Фінляндії – у дослідженні А. Салмінена [22]. Дж. Прідхам вивчав зміни у протидії корупції в Латвії шляхом виконання умов щодо вступу країни до ЄС [23]. К. Гадовська дослідила національні й міжнародні зусилля у протидії корупції в Польщі [24].

Водночас вітчизняні науковці мало приділяють уваги аналізу взаємодії України з ЄС у сфері боротьби з корупцією. Здебільшого дослідження спрямовані на імплементацію європейського досвіду боротьби з корупцією – методів, інструментів, механізмів, реформування інституційних засад у цій сфері. Серед них можна зазначити розробки А. Боровика, О. Бусол, К. Буряк, Є. Невмержицького, М. Калатура [25–29] тощо. Отже, можна констатувати відсутність комплексних досліджень як щодо результатів проведення антикорупційних реформ через висунення Заходом низки умов, так і щодо реалізації спільно розроблених програм.

Метою статті є характеристика співробітництва України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції, зокрема напрямів підтримки ЄС антикорупційної діяльності, спільних програм боротьби з корупцією та стану імплементації європейського досвіду антикорупційної політики в Україні.

Методи. У статті використано методи структурно-логічного та системно-функціонального аналізу під час дослідження програм підтримки ЄС антикорупційної діяльності в Україні у розрізі організаційної, фінансової та нормативно-правової складових та їхньої результативності; абстрагування й узагальнення – під час аналізу стратегій, заходів і напрямів підтримки ЄС антикорупційної реформи в Україні; аналогії та порівняння – для дослідження спільних та відмінних рис в антикорупційній політиці України та ЄС; рекомендаційний метод застосовано для формулювання пропозицій на основі результатів дослідження.

Результати дослідження. Підтвердженням дуже тісних двосторонніх відносин України з ЄС є укладання двох амбітних угод – про Асоціацію Україна – ЄС та про Поглиблену й всебічну зону вільної торгівлі (ПВЗВТ). Зокрема ці угоди становлять основу для зближення

та співробітництва України та ЄС і передбачають реалізацію довгострокової комплексної програми реформ, пріоритетними напрямками якої є становлення демократії та верховенства права, укріплення державних інституцій, стале економічне зростання, єднання суспільства на основі визнання прав людини, їхнього забезпечення та повної реалізації. Угода про Асоціацію для України є своєрідним дороговказом, що дасть змогу за підтримки ЄС впроваджувати широкий спектр реформ у різних секторах, а також здійснювати ґрунтовні перетворення у сфері державного управління та боротьби з корупцією.

Проте динаміка виконання Угоди за останні роки свідчить про необхідність активізації темпів євроінтеграції, передусім у найпроблемніших сферах. Так, згідно з останнім за часом урядовим звітом про виконання Угоди за 2015–2020 рр., загальний прогрес становив 54 %. Однак якщо у 2015 р. рівень виконання запланованих завдань Угоди був 90 %, то згодом поступово зменшувався: у 2018 р. – 65 %, у 2019 р. – 48 %, у 2020 р. – 34 % [30].

Проблеми з виконанням визначених в Угоді завдань пояснюються багатьма факторами. З одного боку, це внутрішні українські проблеми, серед яких складне соціально-економічне становище, неналежна якість системи державного управління, неефективність боротьби з корупцією, повільність судової реформи, недосконалість євроінтеграційна політика влади тощо. При цьому варто згадати й специфічні чинники – якість дій органів влади на євроінтеграційному напрямі, координованість їх зусиль, ефективність планування та управління підприємствами тощо.

З іншого боку, на реалізацію Угоди впливали несприятливі зовнішні фактори – зростання геополітичної турбулентності у світі, тривала російська агресія, ускладнення ситуації на європейському континенті, небезпечні відцентрові процеси всередині ЄС. Також варто відзначати загальний критичний фактор – світову пандемію *COVID-19*, яка кардинально змінила соціально-економічну ситуацію в Європі й порядок денний інституцій ЄС, вплинула на тематику та інтенсивність діалогу Україна – ЄС. Зрозуміло, що цей комплекс внутрішніх і зовнішніх факторів має вплив на характер, атмосферу та результативність політичного діалогу й на стан політичних відносин Україна – ЄС загалом.

За 2013–2014 рр. в Україні розпочато реалізацію масштабних й амбітних реформ, в основі яких було саме подолання корупції. Можна навести приклади сфер, де антикорупційні дії в Україні впроваджені цілком успішно передусім завдяки закриттю простору для корупції через встановлення конкуренції та прозорості. Це газовий, банківський сектор, обмінний курс, державні закупівлі, охорона здоров'я. Прийняття законів про обов'язкове декларування доходів і боротьбу з відмиванням грошей, отриманих незаконним шляхом, сприяло тому, що

надходження від незаконної діяльності та корупція стали не такими привабливими. На жаль, боротьбу з корупцією в інших сферах не можна вважати ефективною, оскільки залишається проблема системної корупції на високому рівні, що стоїть на заваді реалізації Україною всього свого економічного потенціалу.

Згідно з програмами підтримки, ЄС пропонує боротьбу з таким видом корупції через реалізацію широкого спектра різноманітних дій, що ґрунтуються на найкращій міжнародній практиці, за якою корупція на високому рівні не поодиноким й залучає інші різні види корупційних діянь. Тож підхід ЄС передбачає реалізацію *комплексних дій*, спрямованих на закриття простору для корупції. І першочерговим етапом стала побудова інституційної архітектури, яка, поряд з нормативним забезпеченням, є вкрай необхідною у боротьбі з корупцією.

Завдяки саме цьому в Україні вдалося створити важливі антикорупційні інституції та інструменти. У рамках судової реформи у 2021 р. в Україні почала діяти Етична рада, яка перевіряє усіх кандидатів до Вищої ради правосуддя на відповідність критеріям професійної етики та доброчесності. Із залученням незалежних міжнародних представників активізувалися процеси з утворення слідчих органів у складі НАБУ та забезпечена ефективність Вищого антикорупційного суду.

Стратегічними засадами підтримки ЄС антикорупційної реформи в Україні були, *по-перше*, запобігання корупції шляхом збільшення прозорості, унаслідок чого саме в Україні створена одна з найпрогресивніших систем електронного декларування доходів у світі. *По-друге*, долучення конкуренції в економічну сферу, що зменшує можливості для корупційних дій. *По-третє*, формування антикорупційних інститутів із запобігання, розслідування та суду. Отже, завдяки добре продуманій підтримці з боку ЄС в Україні наразі діють Вища рада юстиції, Спеціалізована антикорупційна прокуратура, є відповідні органи та слідчі.

У цьому контексті можна згадати про змістовну резолюцію Європарламенту, присвячену виконанню Угоди про асоціацію (лютий 2021 р.), де міститься детальний аналіз внутрішніх українських проблем [31]. Зокрема йдеться про гальмування судової реформи, неналежну боротьбу з корупцією, небезпечну олігархізацію країни, недоліки виборчої системи, проблеми законодавчої діяльності, захисту прав і свобод людини, свободи ЗМІ та ін. Серед окреслених у резолюції проблем можна виокремити, *по-перше*, *судову реформу* в Україні, необхідність якої перезріла. Для української влади та інституцій ЄС [32] підтвердженням критичної необхідності змін у системі судочинства стало резонансне рішення Конституційного Суду України у жовтні 2020 р. щодо визнання неконституційними окремих положень антикорупційного законодавства й низки повноважень Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК) [33].

У щорічному звіті ЄС щодо імплементації Угоди про асоціацію від 1 грудня 2020 р. наголошується, що зазначене рішення КСУ «поставило під сумнів реформи, яких вимагали українські реформаторські сили після Майдану і міжнародне співтовариство...» [34].

Головними не вирішеними питаннями залишаються «перезавантаження» Вищої ради правосуддя (ВРП), включно з запровадженням процедури перевірки кандидатів до ВРП та її членів на доброчесність, а також формування незалежної Вищої кваліфікаційної комісії суддів України (ВККСУ) за участі міжнародних експертів. Важливо, що на прохання влади міжнародні партнери, зокрема Венеціанська Комісія та група послів країн Великої сімки активно долучаються до вироблення конкретних рекомендацій, які б дали змогу зрушити реформу з мертвої точки [35]. Ігноруванням цих порад щодо здійснення реформи судочинства, затягуваннями процесу її запровадження керівництво України створює ризики для євроінтеграційного курсу держави.

По-друге, хронічним подразником у відносинах Україна – ЄС залишається проблема корупції. На цьому традиційно наголошується у рішеннях, заявах, деклараціях європейської сторони [36]. Зокрема у зазначеній Резолюції Європарламенту (лютий 2021 р.) підкреслюється: «Попри помітний прогрес, широко поширена корупція продовжує гальмувати процес реформ в Україні» [37].

У цьому контексті небезпечною стала тенденція «розхитування» антикорупційної інфраструктури країни. Конституційний Суд у серпні 2020 р. визнав неконституційним призначення А. Ситника директором НАБУ, а у вересні – і норми закону, за яким його призначили. Такі дії КСУ завдали шкоди системі антикорупційних органів, змусили ЄС нагадувати Україні про її зобов'язання щодо безвізу й створили додаткові перешкоди на шляху отримання Україною другої частини макрофінансової допомоги ЄС (600 млн євро).

Крім ситуації з НАБУ і НАЗК (повноваження якій згодом повернули), значну критику від представників громадського сектору та європейських партнерів викликав добір Парламентом членів комісії з вибору керівника Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП). Представники ЄС зазначили, що від прозорості процедури вибору очільника САП залежатиме їхня подальша підтримка України [38].

На жаль, за міжнародними оцінками, у сфері боротьби з корупцією останнім часом Україна не демонструє помітного прогресу. За даними *Transparency International (TI)*, у 2021 р. за показниками Індексу сприйняття корупції (*CPI*) Україна отримала лише 32 бали зі 100 (як африканська держава Есватіні), посівши 122-е місце у рейтингу 180 країн за *CPI*. При цьому, з огляду на 10-річну ретроспективу, такий результат є показником інертності в боротьбі з корупцією протягом останніх трьох років, незважаючи на низку позитивних змін у посиленні антикорупційної екосистеми [39].

Попри надані *TI* рекомендації на 2022 р., які допомогли б знизити рівень корупції в Україні (*рис. 1*), а також те, що в країні йде

війна, торік ознаменувався низкою корупційних скандалів, пов'язаних з хабарництвом посадових осіб [40], масовими крадіжками гуманітарної допомоги на мільйони доларів США [41], непрозорістю державних закупівель в оборонному комплексі [42] тощо.

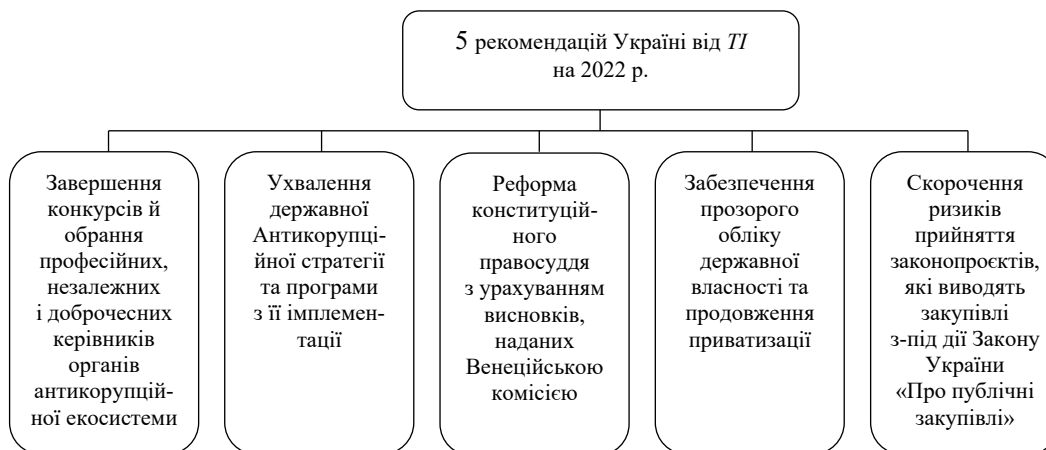

Рис. 1. Рекомендації TI на 2022 р. з метою скорочення рівня корупції в Україні

Джерело: складено за [39].

Приєднання України у 2006 р. до *Групи держав проти корупції Ради Європи (GRECO)* передбачає виконання зобов'язань із взаємної оцінки рівня корупції в державах-членах та виявлення недоліків у національних механізмах боротьби з корупцією. *GRECO* здійснює підтримку щодо проведення необхідних законодавчих та інституційних антикорупційних реформ та контролює виконання прийнятих Радою Європи угод і правових документів відповідно до програми дій проти корупції.

Для оцінки рівня корупції експерти *GRECO* здійснюють опитування щодо стану корупції шляхом зустрічей у країні оцінювання з високопосадовцями, представниками урядових і неурядових організацій, а також інших важливих установ, проводять збір додаткової інформації та за результатами формують звіти.

У березні 2020 р. *GRECO* оприлюднила Звіт про виконання Україною рекомендацій за результатами оцінювання у рамках четвертого раунду на тему: «Запобігання корупції стосовно народних депутатів, суддів та прокурорів», у якому критично оцінено стан боротьби з корупцією в Україні. З 31 рекомендації, наданої у 2019 р., Україною виконано лише 5, 15 виконано частково і 11 не виконано [43].

Важливо зазначити ще один напрям співробітництва України з ЄС у сфері запобігання й протидії корупції в рамках Організації економічного та соціального розвитку (ОЕСР/*OECD*), зокрема в її Антикорупційній мережі для Східної Європи та Центральної Азії. Це передбачало схвалення представниками урядових делегацій Вірменії,

Азербайджану, Грузії, РФ, Таджикистану та України Стамбульського плану дій з боротьби проти корупції, основними принципами якого визначено становлення ефективної та прозорої системи державної служби, посилення боротьби з хабарництвом та забезпечення чесності в бізнесі, підтримка активної участі громадськості у реформах.

Через це Україна взяла на себе відповідні зобов'язання з розробки ефективної та прозорої системи державної служби, розбудови сприятливого бізнес-клімату, підтримки активної участі громадськості у реформі державної служби. Кожен раунд переговорів передбачає моніторинг та оцінювання виконання рекомендацій, ухвалених протягом попереднього раунду. Особливо важливу увагу приділено оцінці реалізації заходів антикорупційної боротьби. При цьому раніше ефективність протидії корупції оцінювалася індивідуально для кожної держави й порівнювалася з її власними попередніми показниками. Трьома основними компонентами, що відображені у моніторингових звітах, є: антикорупційна політика та інфраструктура, криміналізація корупції та правоохоронна діяльність, запобігання корупції у сферах державної служби, політики, судочинства, публічних закупівель, фінансового контролю й аудиту.

У результаті четвертого раунду оцінювання стану законодавчого врегулювання сфери запобігання та протидії корупції в Україні, проведеного у 2016 р. Моніторинговою групою Стамбульського плану дій Антикорупційної мережі ОЕСР, надано відповідні рекомендації. У 2017 р. Україні надано 26 рекомендацій, з яких зі «значним прогресом» виконано 3 і з «прогресом» 15 рекомендацій. Подальшого вдосконалення потребують запропоновані рекомендації щодо покращення ситуації у сфері внутрішнього контролю, етики та забезпечення дотримання законодавства, а також впровадження антикорупційних стандартів у приватному секторі. У п'ятому раунді моніторингу (2020–2024 рр.), передбачено застосування уніфікованих показників ефективності для всіх держав.

Найбільшою програмою технічної допомоги ЄС Україні у сфері боротьби з корупцією є *антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні (EUACI)*, що запрацювала в 2017 р. Ця програма фінансується ЄС зі співфінансуванням з Агенцією з міжнародного розвитку Данії. Зміст діяльності *EUACI* наведено на *рис. 2*.

Усі три компоненти програми (див. *рис. 2*) розроблені як заходи, що підсилюють та доповнюють один одного, формуючи цілісний підхід до реформ у сфері боротьби та протидії корупції та сприяючи зменшенню її рівня у країні. Забезпечена тісна координація та співпраця з іншими відповідними програмами/проєктами для посилення синергії та впливу. Програма ґрунтується на припущенні, що рівень корупції в Україні, як і в інших країнах, що розвиваються, може бути ефективно зменшений, якщо, крім суто репресивних, вживатимуться також заходи щодо запобігання корупції та забезпечення доброчесності [45].

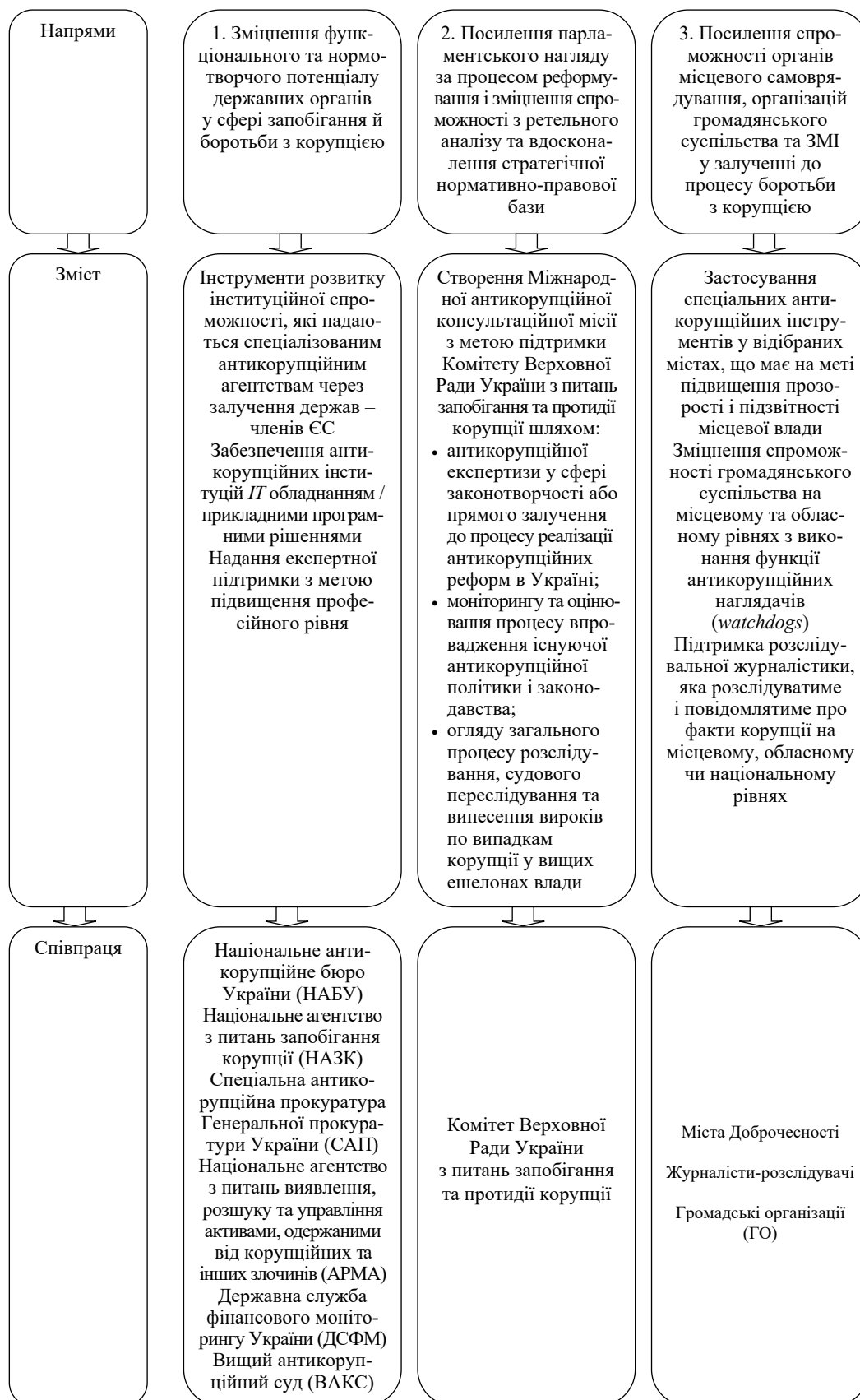

Рис. 2. Складові діяльності EUACI в Україні

Джерело: складено за [44].

Перші два компоненти спрямовані на забезпечення ефективного виконання свого мандату державними антикорупційними установами, парламентом і місцевими органами влади. Третій, що представляє носіїв права – громадянське суспільство, засоби масової інформації та бізнес-сектор – спрямований на покращення моніторингу й вимагання кращої роботи носіїв обов'язків на національному та місцевому рівнях і сприяння загальній культурі доброчесності.

Програма поєднує як гнучкі/короткострокові, так і довгострокові заходи, що охоплюють стратегічні консультації, аналітичні внески, зміцнення спроможностей та надання *ІКТ*-рішень, а також стратегічні комунікації на тему боротьби та протидії корупції.

Крім цього, можна зазначити низку напрямів, реалізованих в Україні, що спрямовані на протидію корупції. Так, реалізовувалася транскордонна співпраця щодо протидії кримінальним корупційним правопорушенням в митних органах. Завдяки *EUACI* консолідуються зусилля у подоланні транскордонної злочинності українських експертів правоохоронних та антикорупційних агенцій з їхніми міжнародними колегами. *EUACI* налагоджує співпрацю НАБУ та обмін найкращими практиками з міжнародними правоохоронними органами та допомагає у стратегічному розвитку. Також разом з Державною судовою адміністрацією України *EUACI* презентували «Дорожню карту зі створення Вищого антикорупційного суду України (ВАКС)».

Крім цього, разом з інститутом розвитку регіональної преси (ІРРП) проводять конференції журналістів-розслідувачів, метою яких є розвиток та популяризація розслідувальної журналістики в Україні, сприяння нетворкінгу українських журналістів-розслідувачів та інтеграції їх у світову професійну спільноту.

Також разом з ДП «Прозорро.Продажі» Мінекономрозвитку та Фондом держмайна проведено конференцію щодо питань у сфері реформи держпродажів: малої приватизації, оренди та інституціалізації.

До того ж *EUACI* організовує практичні семінари з міжнародними експертами з питань протидії корупції, де розглядаються проблеми корупції, відмивання коштів та фінансування тероризму. Представниками вітчизняних правоохоронних, судових та фінансових органів відпрацьовано на практиці повний цикл розкриття злочину, включаючи фінансову розвідку та розслідування, передачу справи до суду, а також конфіскацію та кримінальне переслідування.

Ще одним напрямом співробітництва ЄС з Україною можна зазначити координацію Групи підтримки України Європейської комісії (*SGUA*) у рамках Європейського інструменту сусідства. Спільно з Представництвом ЄС в Україні *SGUA* розробляє програми підтримки для ключових сфер реформ (наприклад, для децентралізації, боротьби з корупцією чи зміцнення верховенства права), які часто співфінансуються та впроваджуються державами – членами ЄС. ЄС також підтримує українське громадянське суспільство через гранти з різних

фінансових інструментів, внески до Європейського фонду з питань демократії та постійний діалог, який інформує нашу політику.

Консультативна місія Європейського Союзу (КМЄС). У 2013–2014 рр. дії влади у Києві у ході подій Революції гідності викликали законну недовіру українського народу до органів цивільного сектору безпеки. Тому український уряд звернувся до ЄС за підтримкою реформування правоохоронних органів та відновлення довіри з людьми. У грудні 2014 р. створено КМЄС в Україні, і до країни з Європи прибули міжнародні радники для консультування з питань безпеки, поліції, судової системи, прокуратури, боротьби з корупцією та прав людини.

Отже, з 2014 р. КМЄС тісно співпрацює зі своїми українськими колегами задля прискорення сталої реформи сектору цивільної безпеки, надаючи стратегічні поради та практичну підтримку для конкретних заходів реформ відповідно до стандартів ЄС та міжнародних принципів належного управління та прав людини. Мандат КМЄС реалізується за трьома напрямками діяльності:

- стратегічні поради щодо реформування сектору цивільної безпеки, зокрема щодо необхідності розробки стратегій цивільної безпеки;
- підтримка впровадження реформ шляхом надання практичних порад, навчання та інших проєктів;
- співробітництво та координація для забезпечення координації зусиль щодо реформування з українськими та міжнародними учасниками.

Взаємодія України з ЄС у напрямі боротьби з корупцією передбачає вироблення *спільних програм* у цій сфері.

У 2015–2017 рр. ЄС спільно з Радою Європи (РЄ) співфінансував проєкт «Боротьба з корупцією в Україні» з бюджетом 1 млн євро (90 % – кошти ЄС, 10 % – Ради Європи). Цей проєкт виконувався відповідно до програми співпраці між ЄС та РЄ для країн Східного партнерства у рамках тематичної програми «Боротьба проти корупції та запровадження демократичного урядування / боротьба проти відмивання коштів» [46].

Технічну допомогу для виконання цього пріоритету надають також ПРООН («Прозорість і доброчесність публічного сектору України» – 3.3 млн дол. США, фінансування Уряду Данії, 2015–2018 рр.) та ОБСЄ («Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» – 193 тис. євро, 2016–2017 рр.; «Допомога у впровадженні цифрових адміністративних послуг» – 72.3 тис. євро, 2017 р.; «Підтримка діагностики, моніторингу та переслідування корупції в Україні» – майже 200 тис. євро, 2014–2015 рр.). Канадський проєкт підтримки «Експертна підтримка врядування та економічного розвитку (EDGE)» забезпечив НАБУ меблями та технічними засобами, розробив Комплексну навчальну програму та провів тренінги для працівників Бюро.

Зазначена Антикорупційна ініціатива Європейського Союзу в Україні (*EUACI*) є наразі найбільшою програмою у сфері боротьби з корупцією в Україні. Ініціатива, що розрахована на три роки, отримала фінансову підтримку від Європейської комісії та данського міністерства закордонних справ у сумі 15.84 млн євро.

У рамках свого підходу Європейська служба зовнішніх дій (*EEAS*) і Комісія використовували широкий спектр інструментів, включаючи проекти, умови та політичний діалог. Їхня підтримка охоплювала різні сектори та реформи (*рис. 3*). Комісія виділила 5.6 млрд євро на програми МЗС і 1.6 млрд євро – на програми МЗС I та II, а потім 2.2 млрд євро – на програми МЗС III і IV. Крім того, з 2.2 млрд євро допомоги, яка виділена, Комісія витратила 839 млн євро на програми розвитку потенціалу боротьби з корупцією. У випадку корупції увага концентрувалася в основному на посиленні інституційної складової, зокрема підтримуючи створення та введення в дію антикорупційних інституцій/агенцій, які мають на меті розслідування, переслідування та винесення судових рішень у справах про корупцію на високому рівні.

Рис. 3. Платежі ЄС за 2014–2020 рр. до ключових секторів, які потенційно можуть боротися з корупцією (млн євро)

Джерело: складено за [47].

Однак попри всі зусилля, підтримка ЄС у боротьбі з корупцією виявилася малоефективною. Це підтверджено у вересні 2021 р. звітом *Європейської рахункової палати (European Court of Auditors, ECA)* за підсумками аудиту допомоги ЄС Україні [47].

За результатами аудиту Європейська рахункова палата дійшла висновку, що головною перешкодою для розвитку України є *корупція на високих рівнях* (велика корупція). Велика корупція передбачає зловживання владою на високому рівні, вона є вигідною лише невеликій групі людей, а все суспільство потерпає від її «серйозної та масштабної шкоди».

У звіті акцентовано на тому, що, попри підтримку ЄС необхідних для України реформ проти корупції та деяке скорочення її масштабів, ефективність боротьби з великою корупцією залишається надто низькою. Існують перешкоди для судової реформи, під загрозою знаходяться антикорупційні органи, низька довіра до антикорупційних інституцій, мала кількість судових вироків за високорівневу корупцію [47]. Попри те, що Єврокомісія та зовнішньополітична служба ЄС (EEAS) приділяли значну увагу корупції в Україні та сприймали її як пріоритет, не розроблено цілеспрямовану стратегію подолання великої корупції та домінування олігархічної системи, що призвело до зазначених наслідків.

У звіті проаналізовано 24 європейські програми та проекти в Україні, зокрема макрофінансова допомога (див. *рис. 3*), тож автори дійшли висновку, що лише один з цих проектів загалом спрямований на корупцію. Це – «Антикорупція та підтримка ключових реформ». При цьому жоден з них не акцентував на протидію великій корупції. Близько половини з решти програм і проектів так чи інакше спрямовувалися на боротьбу з корупцією. Крім того, хоча здебільшого у ключових документах ЄС є питання необхідності подолання корупції в Україні, в них замало конкретних цілей для досягнення цього.

Унаслідок цього Рахункова палата надала рекомендації Єврокомісії та EEAS розробити «стратегічний документ для запобігання високорівневій корупції та боротьби з нею» в Україні. В ньому мають бути відображені ключові дії у боротьбі з основними причинами великої корупції зі встановленими чіткими часовими рамками.

Головною причиною високорівневої корупції в Україні є *олігархічна система*. І хоча ще у 2014 р. Єврокомісія відзначала домінування олігархів в Україні, європейські програми не спрямовані безпосередньо на руйнування олігархічної системи. Як виняток можна навести лише один проект під керівництвом громадської організації «Центр протидії корупції» – це створення реєстру національних публічних діячів України.

Стратегія ЄС щодо боротьби з корупцією в Україні має включати конкретні заходи протидії олігархічній структурі. Зокрема це може бути розробка «моделі перешкоджання в'їзду до ЄС і користування своїми активами на його території окремими громадянами України – олігархами і пов'язаними з ними особам, які є підозрюваними у великій корупції» [47]. Запровадження режиму санкцій ЄС за корупцію також запропоновані й Європарламентом. Цей аспект корупції може бути вирішений шляхом допомоги Україні в ліквідації монополій та посиленні Антимонопольного комітету.

Аудитори Європейської рахункової палати зазначають, що особливістю олігархії в Україні є «захоплення держави», тобто ситуація, коли впливові особи та компанії отримують вигоду від держави, передусім через вплив на державні підприємства. Загрозу досягненням становить корпоративне управління великими державними компаніями. Тому Єврокомісія висувала рекомендації щодо активної приватизації державних підприємств.

Подібна ситуація й з *відмиванням коштів*, що прямо пов'язано з великою корупцією. За даними ЕСА, лише 3 проекти з 24 включали «обмежені заходи з протидії відмиванню коштів». У цьому аспекті ЄС варто посилювати підтримку боротьби з відмиванням коштів в Україні.

Поряд з критикою, ЕСА зазначили й певні результати за сприяння підтримки Євросоюзу: йдеться про діяльність Національного антикорупційного бюро (НАБУ) та Вищого антикорупційного суду (ВАКС).

Також відзначено чотири проекти, що сприяли скороченню корупції та допомогли заощадити кошти. Два з них спрямовані на підтримку громадянського суспільства. За їхньою допомогою викрито низку корупційних схем шляхом привертання суспільної уваги, а потім зібрані докази й передані правоохоронним органам. Отже, серед рекомендацій ЕСА до Єврокомісії є посилення підтримки активістів і журналістів у викритті й розслідуванні корупційних правопорушень.

Своєрідним «тригером» для активізації антикорупційної діяльності в Україні має стати *Угода ЄС і України* щодо надання макрофінансової допомоги у розмірі 18 млрд євро, деталі якої оприлюднені в січні 2023 р. [3]. Залучені кошти будуть спрямовані на забезпечення першочергових витрат державного бюджету на соціальні й гуманітарні потреби з метою збереження фінансово-економічної стабільності в Україні. Перший транш у 3 млрд євро (двомісячна допомога) виділено беззастережно. Решту 15 млрд євро ЄС перерахує лише після виконання Україною зобов'язань. Меморандум має 20 пунктів, розділених на чотири сфери політики, кожна з яких має свій термін виконання. Що стосується «верховенства права», Україна повинна:

- завершити відбір нового директора Національного антикорупційного бюро (НАБУ) до кінця березня та призначити його на посаду у II кв. 2023 р.;
- до кінця вересня затвердити стратегічний план комплексного реформування правоохоронної сфери;
- до кінця вересня відновити роботу Вищої ради правосуддя (ВРП) та Вищої кваліфікаційної комісії суддів (ВККС) на підставі рекомендацій Ради з етики та конкурсної комісії;
- змінити систему відбору майбутніх суддів, включно з чіткими критеріями оцінювання та методологією нарахування балів (до II/III кв. 2023 р.) та започаткувати відбір суддів згідно з положеннями, затвердженими та оприлюдненими реформованою ВККС, до кінця 2023 р.;
- запровадити оцінку ефективності управління САП для забезпечення її підзвітності та незалежності до 2023 р.;

- розробити підзаконні акти та продовжити розвиток інституційної спроможності, спрямованої на вдосконалення боротьби з відмиванням коштів і фінансовим тероризмом до III кв. року – імплементувати відповідне законодавство щодо повернення кримінальної відповідальності за контрабанду у великих розмірах (декриміналізовано за часів Януковича) до кінця 2023 р.

В уряді наголошують, що переважна кількість зобов'язань збігається з зобов'язаннями України за меморандумом МВФ. До того ж наведений пункт Меморандуму разом з пунктами «Структурні реформи та належне врядування» та «Енергетика» відповідають зобов'язанням України щодо отримання статусу кандидата в ЄС. Українська влада схоже розуміє ціну, тому впровадження реформ з цього переліку вже розпочато.

Варто також розглянути, які положення, принципи та стандарти міжнародного законодавства у сфері протидії корупції наразі вже імплементовано в українську нормативно-правову базу.

Наразі Україна є учасницею низки міжнародних договорів і конвенцій, що мають обов'язковий характер. Головним документом у світовому масштабі, що встановлює теоретичні основи для адаптації національного законодавства та визначає фундаментальні засади антикорупційної політики держав-учасниць цього міжнародного договору є Конвенція ООН проти корупції, прийнята на 58 сесії Генеральної Асамблеї ООН у жовтні 2003 р.

У цій Конвенції (стаття 5) відображено низку базових заходів для держав-учасниць, які спрямовані на запобігання корупції.

Так, відповідно до Конвенції кожна держава-учасниця, ґрунтуючись на принципах своєї правової системи, здійснює розробку та впроваджує ефективну скоординовану політику протидії корупції, що передбачає активну участь суспільства й враховує правові принципи, належне управління державними справами та державним майном, прозорості й відповідальності, чесності й непідкупності.

До зобов'язань держав-учасниць належать встановлення й заохочування ефективних видів антикорупційних практик, а також необхідність здійснення періодичного оцінювання на адекватність та ефективність впроваджуваних правових інструментів і адміністративних заходів щодо запобігання корупції та боротьби з нею. Крім цього, нормами Конвенції передбачається формування спеціалізованих антикорупційних органів, активна участь суспільства з питань запобігання корупції, формулювання кодексів поведінки службовців, забезпечення незалежності судової влади, встановлення кримінальної відповідальності за корупційні правопорушення та визначення корупційних злочинів, забезпечення відповідальності юридичних осіб.

Важливими кроками Ради Європи у напрямі протидії корупції стали: впровадження сучасних антикорупційних стандартів, розробка

європейських конвенцій проти корупції (Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією, Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією), а також створення *GRECO*.

Головним міжнародно-правовим документом Ради Європи є Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією, якою передбачено обов'язкові для країн-членів перелік корупційних дій, підстави для їхньої криміналізації, міжнародна правова допомога, а також заходи з міжнародного контролю.

Цивільною конвенцією про боротьбу з корупцією Ради Європи передбачено запровадження ефективних засобів «правового захисту осіб, які зазнали шкоди через вчинення корупційних дій, з метою надання їм можливості захисту своїх прав та інтересів, включаючи можливість отримання компенсації за завдану шкоду».

Відповідно до взятих міжнародних зобов'язань і у зв'язку з необхідністю приведення положень національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері запобігання та протидії корупції Україна прийняла низку важливих законів:

- Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо приведення національного законодавства у відповідність зі стандартами Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією», що передбачає криміналізацію всіх проявів корупційних діянь;

- Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України», що передбачає запровадження дієвого механізму конфіскації майна та доходів, отриманих внаслідок корупції;

- Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України стосовно відповідальності юридичних осіб» передбачено встановлення відповідальності юридичних осіб за корупційні правопорушення;

- Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України», що забезпечує правовий статус антикорупційного спеціалізованого органу;

- Закон України «Про запобігання корупції», що визначає правові засади комплексного реформування системи запобігання корупції відповідно до міжнародних стандартів та успішних іноземних практик [48]. Саме цим Законом імплементовано у національне законодавство положення ст. 6 Конвенції ООН проти корупції щодо забезпечення створення та функціонування органу з питань антикорупційної політики. Крім того, в Законі враховані міжнародні стандарти превентивної антикорупційної системи.

Важливою також є імплементація у національне законодавство *міжнародних етичних стандартів* поведінки державних службовців.

Конвенція ООН проти корупції встановлює вимогу для країн-учасниць щодо розробки та прийняття ними Кодексів поведінки державних посадових осіб. У ст. 8 зокрема наведено рекомендації щодо запровадження заходів, які, по-перше, заохочуватимуть державних службовців повідомляти про корупційні діяння відповідні органи; по-друге, зобов'язуватимуть їх декларувати свої статки; по-третє, забезпечуватимуть відповідальність держслужбовців, які порушили кодекси або стандарти.

Також норми етичної поведінки державних осіб викладено у *Міжнародному кодексі* поведінки державних посадових осіб, прийнятому резолюцією 51/59 Генеральної Асамблеї 12 грудня 1996 р., що окреслює принципи виконання державними посадовими особами своїх обов'язків, серед яких можна виокремити відданість державним інтересам; збереження конфіденційної державної інформації; ефективність; доброчесність; уважність; справедливість; неупередженість у відносинах з громадськістю; недопущення дискримінації, зловживання повноваженнями і владою, використання посадового становища для здобуття особистої користі та вигоди, вимагань та отримання корисних подарунків; виконання вимог з повідомлення про статки; керуватися законами та положеннями щодо участі у політичній або іншій діяльності.

Десятим принципом Резолюції (97) 24 Комітету Міністрів Ради Європи «Про двадцять керівних принципів боротьби з корупцією», прийнятої у листопаді 1997 р. також регулюються права та обов'язки посадових осіб в частині вимог щодо боротьби з корупцією та забезпечення відповідних й ефективних дисциплінарних заходів. А в рекомендаціях Комітету Міністрів державам – членам Ради Європи щодо кодексів поведінки державних службовців (№ R (2000) 10 від 11 травня 2000 р.) пропонується урядам усіх країн прийняти національні кодекси поведінки, взявши до уваги Модельний кодекс поведінки державних службовців.

З метою реалізації зазначеного в Україні спочатку прийнято Закон «Про правила етичної поведінки» (17 травня 2012 р.), який пізніше втратив чинність через прийняття у 2014 р. Закону України «Про запобігання корупції» [48], у якому зазначені правила етичної поведінки осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та посадових юридичних осіб публічного права.

Також до нормативно-правових актів, що регулюють правила етичної поведінки державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, належать: Закони України «Про державну службу» [49], «Про службу в органах місцевого самоврядування» [50], Наказ Національного агентства України з питань державної служби «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування» [51].

Отже, наразі можна вважати, що в Україні сформоване вже відповідне законодавче підґрунтя для функціонування системи запобігання корупції, яке загалом відповідає міжнародним стандартам,

виробленим у міжнародних договорах, і практиці багатьох закордонних держав. Однак, як уже зазначено, темп цієї реформи був досить повільним, а система корупції в Україні, як проголошують багато європейських експертів, залишається досі неподоланою.

Ще постійно відкрите питання, які ще кроки необхідно здійснити Україні у сфері протидії та боротьби з корупцією, щоб суттєво скоротити її масштаби. У цьому контексті варто навести принципи, закладені у запобігання корупції в європейських країнах, з метою імплементації їхнього досвіду у цій сфері в українські реалії.

Із досвіду європейських держав, передусім мають бути наявними *контекст, політична воля та зовнішній тиск*. Наприклад, в Естонії немає спеціалізованих органів для боротьби з корупцією. Але для ліквідації хабарництва і зменшення її рівня достатньо політичної волі політиків. Естонія після розпаду СРСР цілком ефективно використала можливості, що з'явилися. Коли на державній службі естонська мова стала офіційною, велика частина російськомовних держслужбовців втратили свої посади, і на їхнє місце прийшли молоді естонці, чим зруйнували радянські корумповані мережі. А швидке відновлення економіки сприяло забезпеченню держслужбовців високими зарплатами [52]. У Болгарії такої політичної волі не було, і антикорупційна реформа стала можливою завдяки тиску ЄС. Лише через відмову ЄС у наданні фінансування місцевий антикорупційний орган отримав повноваження проводити розслідування корупційних правопорушень.

Створення *антикорупційних органів* (АО) не забезпечує гарантованого викорінювання корупції. До того ж з огляду на досвід Естонії успішна боротьба можлива й без таких органів. Але якщо у країні корупція є досить поширеним явищем, створення окремих спеціалізованих органів може бути необхідним. Проте за європейським досвідом їхня ефективна робота залежить від низки передумов.

По-перше, антикорупційний орган має бути *автономним*. Для гарантій їхньої незалежності країни з успішним досвідом антикорупційної діяльності забезпечують призначення керівництва цих органів шляхом поділу відповідальності між кількома державними органами. Можна навести приклад Литви, де призначення голови Спеціальної служби розслідувань є спільною відповідальністю президента й парламенту. І звітує цей орган також президенту і парламенту. Отже, його діяльність контролює декілька державних інституцій, при цьому зменшується можливість політичного тиску через те, що парламент є органом, що складається з представників народу.

По-друге, важливим аспектом є *повноваження* спеціалізованого органу. Якщо розглядати *розслідування*, то у цьому випадку ефективною є взаємодія з суспільством, коли громадяни повідомляють про корупційні правопорушення. Також багато країн створюють механізми анонімного повідомлення та програми захисту викривачів. Наприклад, визнано, що у країнах Великобританія, Люксембург, Румунія та Словенія

найефективнішими є системи *захисту викривачів корупції* [53]. Зокрема в Румунії на законодавчому рівні захищено особи, які повідомляють про неправомірні дії, від помсти державних службовців. До того ж забезпечена їхня анонімність. Також існує широке розгалуження каналів інформування – від державних органів та поліції до громадського сектору та медіа. Але і в цьому випадку є прогалини, зокрема це брак інформації для держслужбовців про їхні відповідні права та можливості.

У Норвегії, однієї з найменш корумпованих країн світу, за боротьбу з корупцією відповідають спеціалізована поліція, підпорядкована Національному директорату поліції, та спеціалізована прокуратура, які займаються лише серйозними та важливими справами. Інші справи розслідує поліція [54]. Але у цьому випадку така ефективність боротьби з корупцією може пояснюватись не існуючою антикорупційною моделлю, а передусім *культурою нульової толерантності громадян до корупції* в Норвегії.

Також можна навести приклад Франції – однієї з серед найменш корумпованих країн, де діє більш превентивна модель [55]. У головній служби боротьби з корупцією Франції власних повноважень розслідувати справи немає, вона лише надає інформацію та допомагає іншим органам розслідувати, підтримувати обвинувачення та виносити судові вироки. Згідно з дослідженнями, антикорупційна модель Франції має свої недоліки: недостатню незалежність, адже Служба працює в рамках міністерства юстиції; практично в неї відсутні повноваження з розслідування; а також слабкі санкції за вчинені корупційні правопорушення.

До важливих функцій розслідування належить *моніторинг декларацій про доходи* високопосадовців. У Латвії цим займається Бюро попередження та боротьби з корупцією. Але у деяких країнах цю функцію виконують інші органи, які не спеціалізуються на боротьбі з корупцією: у Румунії статками високопосадовців та конфліктами інтересів займається Національне агентство доброчесності, у Литві вищі посадові особи подають декларації до Комісії з етики, а в Болгарії реєстр таких декларацій зберігається в Офісі аудиту [56].

Через те, що в деяких країнах декларації подають лише високі політики, особи, що займають винятково високі посади або працівники митниць, податкових та в державних закупівлях, антикорупційний орган фокусується лише на важливих справах, і ефективність його роботи значно зростає [56].

Коли у країні відсутня довіра до прокуратури, а корупція є надто поширеним явищем, необхідними стають повноваження антикорупційного органу з висування та підтримки *обвинувачення* у суді. Наприклад, такі повноваження має спеціалізований орган Хорватії, на рахунок якого багато успішних справ у розслідуванні та обвинуваченні високопоставлених чиновників. Іншим прикладом ефективною

роботи є Національний антикорупційний директорат Румунії, яким винесено вирок екс-прем'єр-міністру, брату колишнього президента, відсторонено від посади мера столиці. Тут варто відзначити також ефективність у розгляді складних справ судову систему Румунії, а також жорстку систему покарань, оскільки передбачена кримінальна відповідальність як за взяття хабара (13 років ув'язнення), так і за його дачу (7 років) [57]. Якщо у підозрюваної особи є *імунітет*, то підозри у корупції передаються антикорупційним органом до парламенту, і часто румунський парламент, який слідує відповідним конституційним процедурам, не дає змогу проводити певні слідчі дії щодо депутатів, а також колишніх і чинних міністрів.

До функцій Спеціальної служби розслідування Литви належить також підготовка *навчальних матеріалів* щодо попередження корупції та робота зі школами для впровадження їх у навчальні програми. Інші заходи із запобігання корупції можуть включати *моніторинг політик, законів та діяльності державних органів влади*. Наприклад, литовські й латвійські антикорупційні органи можуть ініціювати перегляд законодавчих актів [56; 58].

Досвід країн ЄС показує, що для успішної роботи антикорупційних органів необхідним є забезпечення *фінансовими та трудовими ресурсами*. Так, антикорупційний орган Румунії включає не лише розслідувачів та прокурорів, а також економічних та фінансових експертів, програмістів тощо.

Багато європейських країн спрямовують зусилля на збільшення ефективності й прозорості всієї *судової системи*, тому створення спеціалізованих антикорупційних судів є радше винятком. Як правило, якщо рівень довіри до судової системи в країні є низьким, то створення окремого суду може бути виправданим. У Словаччині антикорупційний суд має достатню кількість ресурсів, що сприяє швидкому розгляду справ. У Франції функціонує 8 міжрегіональних спеціалізованих судів, які займаються найскладнішими справами. Судді володіють інновативними техніками розслідування, зокрема інфільтрація, прослуховування, залучення спільних команд слідчих із кількох країн, співпрацюють зі спеціалістами фінансових, податкових, митних органів і приватного сектору [55].

Найвразливішою до корупції вважається *державна служба*. У деяких країнах (Литва) створені внутрішні структури попередження корупції у державних і муніципальних органах [58]. У Франції в основі стратегії протидії корупції лежить контроль за діяльністю державних службовців [59, с. 197]. *Пріоритетами* у протидії корупції на державній службі визначено: заборону чиновникам поєднувати свою посаду з політичним мандатом; у разі вчинення корупційного злочину винна особа позбавляється всіх колишніх службових привілеїв у вигляді певних пільг, вислуги років тощо; чіткі правила поведінки чиновників

прописані у кодексі етики чиновника; щорічний перегляд масиву антикорупційної законодавчої бази з метою її покращення за необхідності.

Висновки. Корупція залишається широко розповсюдженим явищем в Україні та є перешкодою для її демократичного та економічного розвитку. Ефективність боротьби з корупцією в Україні напряду залежить від нормативно-правового забезпечення, наявності дієвої державної інституціональної системи з належною координацією їх діяльності для реалізації антикорупційної політики, розробки превентивних заходів запобігання корупції. При цьому передова світова практика й міжнародні стандарти мають бути покладені в основу розбудови національної антикорупційної системи.

Приєднання України до міжнародного антикорупційного руху зумовило ратифікацію низки міжнародно-правових документів та на їхній основі розроблення національного антикорупційного законодавства. Уже кілька років поспіль українське суспільство відносить антикорупційну реформу до першочергових з вимогою узгодження національного законодавства з міжнародним та впровадження європейських стандартів у практику боротьби з корупцією.

Під впливом так званого «тиску» європейських інституцій, зокрема висунення низки умов для надання фінансової допомоги чи набуття членства в ЄС, Україною імplementовано у національне нормативне поле низку концептуальних антикорупційних положень, розроблено відповідне законодавство, розбудовано інституційну інфраструктуру для попередження, розслідування та забезпечення відповідальності за вчинення корупційних дій, запроваджено електронне декларування статків державних службовців, здійснено реформу публічних закупівель шляхом розроблення електронної системи закупівель *Prozorro*. Це дуже важливі кроки, але боротьба здійснюється надто повільно. Так, якщо поглянути лише на один аспект – електронні декларації депутатів Верховної Ради – можна побачити факти збагачення, які нічим не пояснені, а також приховування активів, а винних не притягнуто до відповідальності. Примітно, що кожна новообрана влада обіцяє подолати корупцію і провести ефективні реформи. Однак за понад 30 років незалежності Україні не вдалося суттєво мінімізувати корупцію.

Наразі країна платить найвищу ціну за незалежність, демократію та високу якість життя громадян, щодня зазнаючи важкі втрати на фронті. Це вимагає суттєвого зниження рівня корупції в країні, масштаби якої в Україні досі є значними. Тому, звертаючись до європейських практик, необхідно здійснювати чіткі прагматичні кроки для мінімізації корупції в суспільстві. *По-перше*, шляхом виховання нульової толерантності до корупції у населення, починаючи з дитсадка та школи виховувати у громадян культуру чесності й порядності. *По-друге*, посадових осіб і чиновників потрібно не виховувати, а жорстко карати (саме для цього створено так багато антикорупційних органів,

які наділені широким спектром повноважень). *По-третє*, має бути закладено принцип об'єктивності до усіх осіб та інституцій, вони мають розглядатись об'єктивно з огляду на вчинення корупційного діяння. *По-четверте*, посилення відповідальності та санкцій щодо корупціонерів. *По-п'яте*, подальше зменшення можливостей для прямого контакту між громадянами та державними службовцями.

Для реалізації цих ідей необхідною є чітка політична воля керівництва держави та цілеспрямована робота всіх органів влади на здійснення реформи у періоді від 2 до 5 років. Саме через цей термін, як показує європейський досвід, можуть бути отримані помітні результати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Corruption Perceptions Index. URL: <https://www.transparency.org/en/cpi/2021>
2. Стефанішина О. ЄС підтвердив прогрес України у виконанні семи рекомендацій Єврокомісії та готовність надати попередню оцінку навесні. Урядовий портал 16 грудня 2022 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-ies-pidtvrdyv-prohres-ukrainy-u-vykonanni-semy-rekomendatsii-ievrokomisii-ta-hotovnist-nadaty-poperedniu-otsinku-navesni>
3. Рада ЄС затвердила допомогу Україні в обсязі 18 мільярдів євро. 12.12.2022. Брюссель. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine>
4. Claire A. Dunlop, Jonathan Kamkhaji, Claudio M Radaelli, Gaia Taffoni & Claudius Wagemann (2020) Does consultation count for corruption? The causal relations in the EU-28, *Journal of European Public Policy*, 27:11, 1718-1741, <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1784984>
5. OECD. (2010). *Better regulation in Sweden services*. OECD Publishing.
6. OECD. (2011). *Government at a glance 2011*. OECD Publishing.
7. *Citizen engagement in rule-making – Evidence on regulatory practices in 185 countries*. Policy Research working paper; no. WPS 7840 Washington, DC: World Bank Group.
8. IMF. (2008). *The IMF and Good Governance, A factsheet* Retrieved July 25, 2019, URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/The-IMF-and-Good-Governance> last.
9. UN Habitat and Transparency International. (2004). *Tools to support transparency in local governance*.
10. UNODC. (2004). *United Nations convention against corruption, priorities for the provision of technical assistance*. Global Programme against Corruption.
11. Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129–159). Edward Elgar.
12. Radaelli, C. M. (2005). Diffusion without convergence: How political context shapes the adoption of regulatory impact assessment. *Journal of European Public Policy*, 12(5), 924–943. <https://doi.org/10.1080/13501760500161621>
13. Radaelli, C. M. (2009). Desperately Seeking Regulatory Impact Assessment: Diary of a reflective researcher. *Evaluation*, 15(1), 31–48. <https://doi.org/10.1177/1356389008097870>
14. Radaelli, C. M. (2010). Regulating rule-making via impact assessment. *Governance*, 23(1), 89–108. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2009.01468.x>
15. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639–654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x>
16. Wolf S. (2010) Assessing Eastern Europe's anti-corruption performance: views from the Council of Europe, OECD, and Transparency International, *Global Crime*, 11:2, 99-121, <https://doi.org/10.1080/17440571003669134>

17. Smismans, S. (2016). Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129–159). Edward Elgar.
18. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639–654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x>
19. Villoria, M., Van Ryzin, G. G., & Lavena, C. F. (2013). Social and political consequences of administrative corruption: A study of public perceptions in Spain. *Public Administration Review*, 73(1), 85–94. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2012.02613.x>
20. Salvati, M. (2006). The long history of corporatism in Italy: A question of culture or economics? *Contemporary European History*, 15(2), 223–244. <https://doi.org/10.1017/S0960777306003213>
21. Veenendaal, W. (2019). How smallness fosters clientelism: A case study of Malta. *Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/0032321719828275k>
22. Salminen, A. (2013). Control of corruption: The case of Finland. In J. S. T. Quah (Ed.), *Different paths to curbing corruption (Research in public policy analysis and management, Vol. 23)* (pp. 57–77). Emerald Group Publishing.
23. Pridham, G. (2009). Securing the only game in town: The EU's political conditionality and democratic consolidation in post-Soviet Latvia. *Europe-Asia Studies*, 61(1), 51–84. <https://doi.org/10.1080/09668130802532928>
24. Kaja Gadowska (2010) National and international anti-corruption efforts: the case of Poland, *Global Crime*, 11:2, 178-209, <https://doi.org/10.1080/17440571003669191>
25. Боровик А.В. (2021) Зарубіжний досвід протидії корупційним кримінальним правопорушенням та можливість його застосування в Україні. <https://doi.org/10.32847/In.2021.14.05>
26. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні у сучасний період: монографія. Київ. Ін Юре, 2014. 564 с.
27. Буряк К. (2020) Особливості антикорупційного законодавства в країнах Європейського Союзу. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 2. С. 356–360.
28. Невмержицький Є. Корупція як соціально-політичний феномен: дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. Київ, 2009. 419 с.
29. Калатур М. (2020) Використання Україною досвіду слідчих органів США, Франції та Німеччини. <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.38>
30. Звіт про виконання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом 2015-2020. Євроінтеграційний портал URL: https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0.
31. European Parliament resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2019/2202(INI). URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.html?fbclid=IwAR1nceZXmqcv0fe8nj9aKn31rApuFIq-24trD7objbDEP04-aKldO2Ma3CB
32. Заява ЄС: Антикорупційну структуру треба швидко відновити, це умова безвізу і фіндопомоги. *Європейська правда*, 3.11. 2020. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/3/7116079>.
33. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України №13 від 27 жовтня 2020р. КСУ. URL: <https://ccu.gov.ua/docs/3260>
34. Joint Staff Working Document – Association Implementation Report on Ukraine. — EEAS, 1 December 2020. URL: https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89622/joint-staff-working-document-association-implementation-report-ukraine_
35. Judicial and Anti-Corruption Reform Priorities URL: <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX-1vRKC1mbwXaFSBLHgrYGdsg74nlv8JYk4FvEWw0cSOgl1ATc08CRRvzc8mATq3-9YQ/pub>; а також висновки Венеціанської Комісії щодо

- проектів законів No3711 («Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності Верховного Суду та органів суддівського врядування» від 22 червня 2020р.): [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)022-e), та No5068 («Про внесення змін до деяких законів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» 15 лютого 2021р.). URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2021\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2021)004-e).
36. Association Implementation Report on Ukraine. — European Commission, URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_fl_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf.
 37. Європарламент вказав Україні на необхідність завершити реформи у сфері верховенства права та боротьби з корупцією. — Інтерфакс-Україна, 11 лютого 2021р. URL: <https://ua.interfax.com.ua/news/political/722789.html>.
 38. Західні кредитори України попередили ВР про проблеми з процедурою заміни Холодницького. — Європейська правда, 3 вересня 2020р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/3/7113916>; У Європарламенті пригрозили скасуванням безвізу окремим українським олігархам і політикам. *Європейська правда*, 5 жовтня 2020р. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/5/7115019>
 39. Індекс сприйняття корупції – 2021. URL: <https://cpi.ti-ukraine.org/>
 40. *ВАКС розглядає справу про хабар заміністр на суму \$400 тисяч.* URL: <https://vesti.ua/uk/strana-uk/vaks-rozglyadaye-spravu-pro-habar-zastupniku-ministra-v-400-tisyach>
 41. *За фактами розкрадання гуманітарної допомоги в Україні відкрито 370 кримінальних проваджень.* URL: <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10110210-za-faktami-rozkradannja-gumanitarnoji-dopomogi-v-ukrajini-vidkrito-370-kriminalnih-provazhen.html>
 42. Міноборони уклало угоду на харчі для військових за майже втричі завищеними цінами. 21.01.23. URL: <https://biz.censor.net/n3394778>
 43. Council of Europe: Anti-corruption reform in Ukraine. Deutsche Welle, 26.03.2020. URL: <https://www.dw.com/uk>.
 44. *Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні.* URL: <https://euaci.eu/ua/>
 45. УГОДА між Урядом України та Європейською Комісією про фінансування заходу «Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні – фаза II». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-19#Text
 46. Рамкова програма співпраці між Європейським Союзом та Радою Європи для країн Східного партнерства. Спільний проект «Боротьба з корупцією в Україні». URL: <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Ramkova-programa-spirovbitnytstva-YES-Rada-YEvropy-Borotba-z-korupsiyeyu-v-Ukrayini-.pdf>
 47. Special Report 23/2021: Reducing grand corruption in Ukraine: several EU initiatives, but still insufficient results. URL: https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_23/SR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf
 48. Закон України «Про запобігання корупції» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 49, ст.2056. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text>
 49. Закон України «Про державну службу» // Відомості Верховної Ради (ВВР), 2016, № 4, ст.43 Режим доступу: URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>
 50. Закон України «Про службу в органах місцевого самоврядування» // *Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 33, ст. 175.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text>
 51. Наказ Національного агентства України з питань державної служби від 5 серпня 2016 року № 158 «Про затвердження Загальних правил етичної поведінки

- державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text>
52. Johannsen I. And hilmer pedersen k. For the common good: combating corruption in new eu member// States journal of comparative politics. Vol 4, № 1, January 2011
 53. Transparency International. URL: https://issuu.com/transparencyinternational/docs/2013_whistleblowingineurope_en
 54. Mitchell Z., Merrington S., Bell P. A Comparative Analysis of the OECD Anti-Corruption Models (Asia & Europe) and Australia's Existing Anti-Corruption Platform. International Journal of Business and Commerce. Vol. 4, № 03. URL: <https://www.ijbnet.com/4-3/IJBC-14-4304.pdf>
 55. France's Anti-Corruption Strategy in Its Cooperation Action 2021-2030. Strategy report. Ministry for Europe and Foreign Affairs – DGM. URL: <https://www.afd.fr/en/ressources/frances-anti-corruption-strategy-its-cooperation-action-2021-2030>
 56. Institutional Arrangements to Combat Corruption. A Comparative Study. United Nations Development Programme. 2005. URL: https://www.un.org/ruleoflaw/files/10%20Institutional%20arrangements%20to%20combat%20corruption_2005.pdf
 57. Анка Юрма: В Румунії ніхто не ризикне сказати антикорупційному прокурору «ти мене засмучуєш». – Європейська правда. – 2017. – <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2017/10/3/7071411/>
 58. Special Investigation Service of the Republic of Lithuania. <https://www.stt.lt/en/legal-information/4974>
 59. Трепак В.М. Система заходів антикорупційної діяльності у розвинутих країнах світу. Публічне право. 2016. No 1. С. 193–201. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_27.

REFERENCES

1. Corruption Perceptions Index. <https://www.transparency.org/en/cpi/2021> [in English].
2. Stefanishyna, O. *JeS pidtverdvyv progres Ukrainy u vykonanni semy rekomendacij Jevrokomisii ta gotovnist nadaty poperednju ocinku navesni. Urjadovyy portal 16 grudnja 2022 roku* [The EU confirmed Ukraine's progress in implementing the seven recommendations of the European Commission and its readiness to provide a preliminary assessment in the spring. Government portal on December 16, 2022] <https://www.kmu.gov.ua/news/olha-stefanishyna-ies-pidtverdvyv-prohres-ukrainy-u-vykonanni-semy-rekomendatsii-ievrokomisii-ta-hotovnist-nadaty-poperedniu-otsinku-navesni> [in Ukrainian].
3. Рада ЄС затвердила допомогу Україні в обсязі 18 мільярдів євро. 12.12.2022. Брюссель [The EU Council approved aid to Ukraine in the amount of 18 billion euros. 12.12.2022. Brussels] <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> [in Ukrainian].
4. Claire, A. Dunlop, (2020) Jonathan Kamkhaji, Claudio M Radaelli, Gaia Taffoni & Claudius Wagemann Does consultation count for corruption? The causal relations in the EU-28, *Journal of European Public Policy*, 27:11, 1718-1741 <https://doi.org/10.1080/13501763.2020.1784984> [in English].
5. OECD. (2010). *Better regulation in Sweden services*. OECD Publishing. [in English].
6. OECD. (2011). *Government at a glance 2011*. OECD Publishing. [in English].
7. *Citizen engagement in rule-making – Evidence on regulatory practices in 185 countries*. Policy Research working paper; no. WPS 7840 Washington, DC: World Bank Group [in English].
8. IMF. (2008). *The IMF and Good Governance, A factsheet* Retrieved July 25, 2019, URL: <https://www.imf.org/en/About/Factsheets/The-IMF-and-Good-Governance> last [in English].
9. UN Habitat and Transparency International. (2004). *Tools to support transparency in local governance* [in English].

10. UNODC. (2004). *United Nations convention against corruption, priorities for the provision of technical assistance*. Global Programme against Corruption [in English].
11. Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129-159). Edward Elgar [in English].
12. Radaelli, C. M. (2005). Diffusion without convergence: How political context shapes the adoption of regulatory impact assessment. *Journal of European Public Policy*, 12(5), 924-943. <https://doi.org/10.1080/13501760500161621> [in English].
13. Radaelli, C. M. (2009). Desperately Seeking Regulatory Impact Assessment: Diary of a reflective researcher. *Evaluation*, 15(1), 31-48. <https://doi.org/10.1177/1356389008097870> [in English].
14. Radaelli, C. M. (2010). Regulating rule-making via impact assessment. *Governance*, 23(1), 89-108. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0491.2009.01468.x> [in English].
15. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639-654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x> [in English].
16. Wolf, S. (2010) Assessing Eastern Europe's anti-corruption performance: views from the Council of Europe, OECD, and Transparency International, *Global Crime*, 11:2, 99-121, <https://doi.org/10.1080/17440571003669134> [in English].
17. Smismans, S. (2016). Regulatory procedure and participation in the European Union. In F. Bignami & D. Zaring (Eds.), *The Elgar Handbook on comparative law and regulation* (pp. 129-159). Edward Elgar [in English].
18. Radaelli, C. M., & Meuwese, A. C. M. (2009). Better regulation in Europe: Between public management and regulatory reform. *Public Administration*, 87(3), 639-654. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9299.2009.01771.x> [in English].
19. Villoria, M., Van Ryzin, G. G., & Lavena, C. F. (2013). Social and political consequences of administrative corruption: A study of public perceptions in Spain. *Public Administration Review*, 73(1), 85-94. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6210.2012.02613.x> [in English].
20. Salvati, M. (2006). The long history of corporatism in Italy: A question of culture or economics? *Contemporary European History*, 15(2), 223-244. <https://doi.org/10.1017/S0960777306003213> [in English].
21. Veenendaal, W. (2019). How smallness fosters clientelism: A case study of Malta. *Political Studies*, <https://doi.org/10.1177/0032321719828275k>
22. Salminen, A. (2013). Control of corruption: The case of Finland. In J. S. T. Quah (Ed.), *Different paths to curbing corruption (Research in public policy analysis and management, (Vol. 23)* (pp. 57-77). Emerald Group Publishing [in English].
23. Pridham, G. (2009). Securing the only game in town: The EU's political conditionality and democratic consolidation in post-Soviet Latvia. *Europe-Asia Studies*, 61(1), 51-84. <https://doi.org/10.1080/09668130802532928> [in English].
24. Kaja Gadowska (2010) National and international anti-corruption efforts: the case of Poland, *Global Crime*, 11:2, 178-209, <https://doi.org/10.1080/17440571003669191> [in English].
25. Borovyk, A. V. (2021). *Zarubizhnyj dosvid protydii' korupcijnym kryminal'nym pravoporushennjam ta mozhlyvist' jogo zastosuvannja v Ukraini* [Foreign experience of countering corruption criminal offenses and the possibility of its application in Ukraine]. <https://doi.org/10.32847/ln.2021.14.05> [in English].
26. Busol, O. Ju. (2014). *Protydija korupcijnij zlochynnosti v Ukraini u suchasnyj period* [Anti-corruption crime in Ukraine in the modern period]. Kyi'v. In Jure [in Ukrainian].
27. Burjak, K. (2020). Osoblyvosti antykorupcijnogo zakonodavstva v krajinah Jevropejs'kogo Sojuzu [Peculiarities of anti-corruption legislation in the countries of the European Union]. *Pidpryjemnyctvo, gospodarstvo i pravo – Entrepreneurship, economy and law*, 2, 356-360 [in Ukrainian].

28. Nevmerzhyckyj, Je. (2009). Korupcija jak social'no-politychnyj fenomen: dys. ... dokt. polit. nauk:23.00.02 [Corruption as a socio-political phenomenon: thes. ... Dr. of Polit. Sciences 23.00.02] Kyi'v [in Ukrainian].
29. Kalatur, M. (2020). *Vykorystannja Ukrai'noju dosvidu slidchyh organiv SSHA, Francii' ta Nimechchyny* [23.00.02] [Ukraine's use of the experience of the investigative bodies of the USA, France and Germany] <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2020.8.38> [in Ukrainian].
30. Zvit pro vykonannja Ugody pro asociaciju mizh Ukrai'noju ta Jevropejs'kym Sojuzom 2015-2020. Jevrointegracijnyj portal [*Report on the implementation of the Association Agreement between Ukraine and the European Union 2015-2020. European integration portal*]. https://eu-ua.kmu.gov.ua/sites/default/files/inline/files/aa_implementation_report_2015-2020_ukr_final_0 [in Ukrainian].
31. European Parliament resolution of 11 February 2021 on the implementation of the EU Association Agreement with Ukraine (2019/2202(INI)). https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0050_EN.html?fbclid=IwAR1nceZXmqcv0fe8nj9aKn31rApuFIq-24trD7objbDEP04-aKldO2Ma3CB [in English].
32. Zajava JeS: Antykorupcijnu strukturu treba shvydko vidnovyty, ce umova bezvizu i findopomogy [EU statement: The anti-corruption structure must be quickly restored, this is a condition of visa-free and financial assistance]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*, 3.11. (2020). <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/11/3/7116079> [in Ukrainian].
33. Rishennja KSU u spravi za konstytucijnym podannjam 47 narodnyh deputativ Ukrai'ny shhodo vidpovidnosti Konstytucii' Ukrai'ny (konstytucijnosti) okremyh polozhen' Zakonu Ukrai'ny «Pro zapobigannja korupcii'», Kryminal'nogo kodeksu Ukrai'ny No13 vid 27 zhovtnja 2020r. KSU [The decision of the CCU in the case based on the constitutional submission of 47 People's Deputies of Ukraine regarding compliance with the Constitution of Ukraine (constitutionality) of certain provisions of the Law of Ukraine «On Prevention of Corruption», Criminal Code of Ukraine No13 of October 27, 2020. CCU] <https://ccu.gov.ua/docs/3260> [in Ukrainian].
34. Joint Staff Working Document – Association Implementation Report on Ukraine. EEAS, 1 December 2020. <https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/89622/joint-staff-working-document-association-implementation-report-ukraine> [in English].
35. Judicial and Anti-Corruption Reform Priorities <https://docs.google.com/document/d/e/2PACX1vRKC1mbwXaFSBLHgrYGdsg74nlv8JYk4FvEWw0cSOgl1ATc08CRRvzc8mATq3-9YQ/pub>, a takozh vysnovky Venecians'koi' Komisii' shhodo proektiv zakoniv No3711 («Pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrai'ny «Pro sudoustrij i status suddiv» ta dejakyh zakoniv Ukrai'ny shhodo dijal'nosti Verhovnogo Sudu ta organiv suddivs'kogo vrjaduvannja» vid 22 chervnja 2020 r. [conclusions of the Venice Commission regarding draft laws No3711 («On Amendments to the Law of Ukraine «On the Judiciary and the Status of Judges» and some laws of Ukraine on the activities of the Supreme Court and bodies of judicial governance" dated June 22, 2020] [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2020\)022-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2020)022-e), ta No5068 («Pro vnesennja zmin do dejakyh zakoniv Ukrai'ny shhodo porjadku obrannja (pryznachennja) na posady chleniv Vyshhoi' rady pravo-suddja ta dijal'nosti dyscyplinarnykh inspektoriv Vyshhoi' rady pravosuddja» 15 ljutogo 2021 r. [(«On amendments to some laws of Ukraine regarding the procedure for the election (appointment) of members of the Supreme Council of Justice and the activities of disciplinary inspectors of the Supreme Council of Justice» February 15, 2021]. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI\(2021\)004-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-PI(2021)004-e) [in Ukrainian].
36. Association Implementation Report on Ukraine. — European Commission, URL: https://eeas.europa.eu/sites/eeas/files/swd_2019_433_f1_joint_staff_working_paper_en_v4_p1_1056243.pdf [in English].

37. Jevroparlament vkazav Ukrai'ni na neobhidnist' zavershyty reformy u sferi verhovenstva prava ta borot'by z korupcijeju. — Interfaks-Ukrai'na, 11 ljutogo 2021 r. [The European Parliament pointed out to Ukraine the need to complete reforms in the sphere of the rule of law and the fight against corruption. — Interfax-Ukraine, February 11, 2021] <https://ua.interfax.com.ua/news/political/722789.html> [in Ukrainian].
38. Zahidni kredytyory Ukrai'ny poperedyly VR pro problemy z proceduroju zaminy Holodnyc'kogo [Western creditors of Ukraine warned the Verkhovna Rada about problems with the procedure for replacing Kholodnytskyi]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*, 3 veresnja 2020 r. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/09/3/7113916>; U Jevroparlamenti prygrozyly skasuvannjam bezvizu okremym ukrai'ns'kym oligarham i politykam [The European Parliament threatened to cancel visa-free for some Ukrainian oligarchs and politicians. *Jevropejs'ka pravda – European truth*, 5 zhovtnja 2020 r. <https://www.eurointegration.com.ua/news/2020/10/5/7115019> [in Ukrainian].
39. Indeks spryjnattja korupcii' – 2021 [*Index of perception of corruption – 2021*] <https://cpi.ti-ukraine.org> [in Ukrainian].
40. VAKS rozgljadaje spravu pro habar zamministra na sumu \$400 tysjach [VAKS is considering the case of the deputy minister's bribe in the amount of \$400,000]. <https://vesti.ua/uk/strana-uk/vaks-rozglyadaye-spravu-pro-habar-zastupniku-ministra-v-400-tisyach> [in Ukrainian].
41. Za faktamy rozkradannja gumanitarnoi' dopomogy v Ukrai'ni vidkryto 370 kryminal'nyh provadzen' [370 criminal proceedings have been opened in Ukraine for embezzlement of humanitarian aid] <https://www.telegraf.in.ua/kremenchug/10110210-za-faktami-rozkradannja-gumanitarnoji-dopomogi-v-ukrajini-vidkrito-370-kriminalnih-provadzen.html> [in Ukrainian].
42. Minoborony uklalo ugodu na harchi dlja vijs'kovykh za majzhe vtrychi zavyshhenymy cinamy [The Ministry of Defense concluded an agreement on food for the military at almost triple inflated prices]. 21.01.23. <https://biz.censor.net/n3394778> [in Ukrainian].
43. Council of Europe: Anti-corruption reform in Ukraine. Deutsche Welle, 26.03.2020. <https://www.dw.com/uk> [in English].
44. Antykorupcijna iniciatyva JeS v Ukrai'ni [Anti-corruption initiative of the EU in Ukraine.] <https://euaci.eu/ua/> [in Ukrainian].
45. UGODA mizh Urjedom Ukrai'ny ta Jevropejs'koju Komisijeju pro finansuvannja zahodu «Antykorupcijna iniciatyva JeS v Ukrai'ni – faza II». [AGREEMENT between the Government of Ukraine and the European Commission on the financing the event «Anti-corruption initiative of the EU in Ukraine – phase II»] https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_005-19#Text [in Ukrainian].
46. Ramkova programa spivpraci mizh Jevropejs'kym Sojuzom ta Radoju Jevropy dlja krai'n Shidnogo partnerstva. Spil'nyj proekt «Borot'ba z korupcijeju v Ukrai'ni». [Framework program of cooperation between the European Union and the Council of Europe for the Eastern Partnership countries. Joint project «Fighting corruption in Ukraine».] <https://nazk.gov.ua/wp-content/uploads/2019/05/Ramkova-programa-spivrobitnytstva-YES-Rada-YESropy-Borotba-z-koruptsiyeyu-v-Ukrayini-.pdf> [in Ukrainian].
47. Special Report 23/2021: Reducing grand corruption in Ukraine: several EU initiatives, but still insufficient results. https://www.eca.europa.eu/Lists/ECADocuments/SR21_23/SR_fight-against-grand-corruption-in-Ukraine_EN.pdf [in English].
48. Zakon Ukrai'ny «Pro zapobigannja korupcii'» // Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR), 2014, № 49, st. 2056 [The Law of Ukraine «On Prevention of Corruption» // Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR), 2014, № 49, Art. 2056] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> [in Ukrainian].
49. Zakon Ukrai'ny «Pro derzhavnu sluzhbu» // Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR), 2016, № 4, st. 43 [Law of Ukraine «On State Service» // Bulletin of the Verkhovna Rada (BVR), 2016, № 4, Art.43] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> [in Ukrainian].

50. Zakon Ukrainy «Pro sluzhbu v organah misceвого samovrjaduvannja» [Law of Ukraine «On Service in Local Self-Government Bodies»]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy (VVR) – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR)*, (2001), 33. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2493-14#Text> [in Ukrainian].
51. Nakaz Nacional'nogo agentstva Ukrainy z pytan' derzhavnoi' sluzhby vid 5 serpnja 2016 roku № 158 «Pro zatverdzhennja Zagal'nyh pravyl etychnoi' povedinky derzhavnyh sluzhbovciv ta posadovyh osib misceвого samovrjaduvannja».[Order of the National Agency of Ukraine on Civil Service Issues of August 5, 2016 № 158 «On Approval of the General Rules of Ethical Behaviour of Civil Servants and Local Self-Government Officials»]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1203-16#Text> [in Ukrainian].
52. Johannsen, I. (2011). And hilmer pedersen k. For the common good: combating corruption in new eu member, *States journal of comparative politic.s* (Vol 4), 1,
53. Transparency International. https://issuu.com/transparencyinternational/docs/2013_whistleblowingineurope_en [in Ukrainian].
54. Mitchell, Z., Merrington, S., & Bell P. A. (n.d.). Comparative Analysis of the OECD Anti-Corruption Models (Asia & Europe) and Australia's Existing Anti-Corruption Platform. *International Journal of Business and Commerce*. (Vol. 4), 03 <https://www.ijbcnet.com/4-3/IJBC-14-4304.pdf> [in English].
55. France's Anti-Corruption Strategy in Its Cooperation Action 2021-2030. Strategy report. Ministry for Europe and Foreign Affairs. DGM. <https://www.afd.fr/en/ressources/frances-anti-corruption-strategy-its-cooperation-action-2021-2030> [in English].
56. Institutional Arrangements to Combat Corruption. A Comparative Study. United Nations Development Programme. 2005. https://www.un.org/ruleoflaw/files/10%20Institutional%20arrangements%20to%20combat%20corruption_2005.pdf [in English].
57. Anka, Jurma (2017). V Rumunii' nihto ne ryzykne skazaty antykorupcijnomu prokuroru «ty mene zasmuchujesh» [In Romania, no one dares to tell the anti-corruption prosecutor «you upset me»]. *Jevropejs'ka pravda – European truth*. <https://www.eurointegration.com.ua/interview/2017/10/3/7071411/> [in Ukrainian].
58. Special Investigation Service of the Republic of Lithuania. <https://www.stt.lt/en/legal-information/4974> [in Ukrainian].
59. Trepak, V. M. (2016). Systema zahodiv antykorupcijnoi' dijal'nosti u rozvynutyh kraj'nah svitu [System of measures of anti-corruption activity in developed countries of the world]. *Publichne pravo – Public law*, 1, 193-201. http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2016_1_27. [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 06.03.2023.

Прийнято до друку 20.03.2023.

Публікація онлайн 21.04.2023.